

5^ο Γενικό Λύκειο Βέροιας

Σχολικό Έτος 2012 – 13
Εαρινό Τετράμηνο

Α' Λυκείου

Σχέδιο Ερευνητικής Εργασίας

Επιμέλεια: Αριστοτέλης Παπαγεωργίου

1. Θέμα του project

Σύγχρονες προσεγγίσεις του
παραδοσιακού πολιτισμού

ΤΑ ΛΑΪΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

2. Πεδίο αναφοράς και όρια της έρευνας

- Τα λαϊκά δρώμενα εξετάζονται ως προς:
 - τη διαχρονική τους σημασία και επίδραση στην παραδοσιακή κουλτούρα
 - την κοινωνική λειτουργία και την αισθητική τους υπόσταση
 - την επιβίωση και τις εθιμικές τους αναβιώσεις έως σήμερα.
- Η προσέγγιση του θέματος ήταν εκ των πραγμάτων εισαγωγική και περιπτωσιακή. Ο περιορισμός αυτός οφείλεται αφενός στη συνθετότητα και την πολυσχιδία του αντικειμένου. Αφετέρου τα χρονικά περιθώρια στο εαρινό σχολικό τετράμηνο ήταν ασφυκτικά και σε καμία περίπτωση δεν επέτρεπαν εκτενέστερη διερεύνηση.

Σύγχρονες αναβιώσεις παραδοσιακών αγερμών
Οι κωδωνοφόροι (=κουδονάτοι) στη Σκύρο
και το Σοχό Θεσσαλονίκης

3. Η ομάδα εργασίας

Συμμετείχαν 20 μαθητές και μαθήτριες
της Α' τάξης:

1. Απόσογλου Αναστασία
2. Γολσουζίδου Δήμητρα
3. Ελευθεριάδου Αναστασία
4. Καπετανάκη Μαρία-Αγγέλα
5. Καραγιάννης Προκόπιος
6. Καραντώνας Ευάγγελος
7. Καρυτοπούλου Διονυσία
8. Κυριακόπουλος Θωμάς
9. Μπζιούρης Χρήστος
10. Μπόμπας Χαράλαμπος
11. Παναγιωτίδου Ελένη
12. Παπαδόπουλος Χαράλαμπος
13. Παυλίδης Αθανάσιος
14. Πιτούλια Καλλιρόη
15. Ραφτοπούλου Ζωή
16. Συνόδου Μαρία - Ιωάννα
17. Τζιμογιάννη Καλλιόπη
18. Τσίπη Μαρία
19. Τσολοζίδου Ειρήνη
20. Χαλκίδης Βασίλειος

4. Το θεωρητικό πλαίσιο

- Το θέμα ουσιαστικά πραγματεύεται προδρομικές – και μάλλον προαισθητικές – μορφές του λαϊκού θεάτρου.
- Καταρχάς εξετάστηκαν οι αγερμοί (παραβάλλεται ετυμολογικά με το ρήμα της αρχαιοελληνικής γλώσσας ἀγείρω = συγκεντρώνω). Πρόκειται για εθιμικές πομπές που τελούνται στη διάρκεια του έτους με σκοπό αποτροπαϊκό, δηλαδή την προστασία της κοινότητας από το κακό, από κάθε αρνητική ενέργεια.
- Διακρίνονται σε χειμερινές και ανοιξιάτικες αντίστοιχα τελεουργίες.

Λαζαρίνες στο Ρουμλούκι Ημαθίας, Δεκαετία του 1960

Οι αγερμοί

- Οι χειμωνιάτικοι αγερμοί τελούνται κατά τη διάρκεια του δωδεκαημέρου από τις 25 Δεκεμβρίου έως και τις 6 Ιανουαρίου αλλά και αργότερα, στην περίοδο δηλαδή του χειμερινού ηλιοστασίου. Περιλαμβάνονται:
 - τα κάλαντα και τα παινέματα
 - τα σουρβίσματα (=«σουβλίσματα»)
 - τα ρουγκάτσια (συσχετίζονται και με τους rogatores των ρωμαϊκών χρόνων) και
 - τα ρουσάλια (παραπέμπουν επίσης στα ρωμαϊκά παγανιστικά Rosalia για τη λατρεία των νεκρών)
- Στους εαρινούς αγερμούς, που σημαίνουν και σημαίνονται από την έναρξη του θερινού ηλιοστασίου, ανήκουν:
 - τα χελιδονίσματα (ανοιξιάτικα κάλαντα)
 - τα ομαδικά άσματα και τα έθιμα που σχετίζονται με την ανάσταση του Λαζάρου – Λαζαρίνες, λαζαρόψωμα
 - το βαγιοχτύπημα
 - το μαγιόξυλο (με φαλλική σημασία που συνδέεται με πρωτογενείς πρακτικές γονιμολατρίας)

Ρουγκατσαραίοι στο Ρουμλούκι Ημαθίας, Δεκαετία του 1950

Επισημάνσεις

- Οι χειμερινοί αγερμοί είναι κυρίως αντρικοί, ενώ στους ανοιξιάτικους συμμετέχουν κατεξοχήν οι γυναίκες.
- Όλες αυτές οι εθιμικές πομπές παραπέμπουν σε πανάρχαια δρώμενα και δοξασίες, που συνδέονται με την ευφορία της γης και τη γονιμότητα.
- Η βλάστηση εξαρτάται από τις εξευμενισμένες ψυχές των νεκρών και τις δυνάμεις του κάτω κόσμου, όπως είναι οι καλικάντζαροι, που πρέπει πάση θυσία να κατευναστούν.
- Αυτόν το σκοπό υπηρετούν οι θορυβώδεις τελετουργίες π.χ με τα κουδούνια και τα μεταλλικά εξαρτήματα στις μεταμφιέσεις. Το κακό πρέπει να εγερθεί και να φύγει, για να ξυπνήσει η φύση και απρόσκοπτα πλέον να καρποφορήσει. Ομοίως καίει η άσβεστη φλόγα το χειμώνα, όπως συμβαίνει π.χ με τις κλαδαριές.

- Στην ίδια λογική υπάγονται και αρκετές συμβολικές πράξεις των καλαντιστών, όπως είναι το ανακάτεμα της φωτιάς με το ματσούκι, τα χτυπήματα με τη βέργα και η μίμηση με κραυγές των ζώων που βρίσκονται σε οχεία. Πρόκειται σαφώς για εκδηλώσεις αναλογικής μαγείας.
- Οι πομπές αυτές αναλογούν σε δύο τύπους εποχιακής και εορτολογικής τελετουργίας:
 - στη δημόσια ζωή, σε σχέση δηλαδή με την κοινότητα
 - στην ιδιωτική σφαίρα, σε σχέση με την οικογένεια άρα και την κοινότητα.
- Στους αγερμούς εντοπίζονται σταθερά θεατρικά γνωρίσματα:
 - η μίμηση
 - η μεταμφίεση
 - ο διάλογος

Χελιδονίσματα

Χιλιδόνα έρχιτι
από τη Μαύρη θάλασσα.
Έκατσι κι λάλησι
και γλυκά κιλάιδισι.
Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
και Φλεβάρη θλιβερέ,
ου μαθαίνς τα γράμματα,
γράμματα βασιλικά.
ου μαθαίνουν τα παιδιά
Σήκου συ νοικοκυρά,
βάλι τα γαλέτσια σου.
Δώσι μας τα πέντ' αυγά,
κράτα συ την κλωσαριά.
Να γενά και να κλωσσά
και να σέρνει τα πουλιά.
Μάρτς μας ήρθι,
καλώς μας ήρθι.
Έξω ψ λλοι κι κουριά,
μέσα υγεία και χαρά.
Έρθ' η Πασχαλιά
μι τα κόκκινα τ' αυγά.
Και του χρόνου !

Μιμητικές πράξεις – Τα δρώμενα

- Τα δρώμενα είναι:
 - αγωνιστικά (με ισχυρό συγκρουσιακό χαρακτήρα).
Εδώ συγκαταλέγονται και οι ποιητικοί αγώνες
(π.χ οι ποιητάρηδες του μεσαίωνα ιδίως στην Κύπρο)
 - τα διάφορα αθλητικά αγωνίσματα
 - μαγικά και
 - εκστατικά
- Συνεξετάστηκαν περιπτώσεις δρωμένων με ευετηριακό και καθαρτήριο χαρακτήρα, όπως είναι, για παράδειγμα, οι αποτρόπαιοι βασανισμοί σκύλων σε ορισμένες κοινότητες. Η «Σκυλοδευτέρα» πιθανότατα παραπέμπει στους «κυνοκέφαλους δαίμονες» της αρχαιότητας καθώς και στα ρωμαϊκά Lupercalia.

- Στα αποκριάτικα δρώμενα η κρατούσα τάξη πραγμάτων διασαλεύεται. Το καρναβάλι συνεπάγεται αναστροφή ρόλων. Φαινομενικά τα πάντα επιτρέπονται, επειδή ακριβώς οι άνθρωποι (μοιάζει να) απελευθερώνονται. Ασφαλώς πρόκειται για μία «σύμβαση» με βραχύβια διάρκεια· για αυτόν το λόγο δε χωρούν παρεξηγήσεις. Αντιθέτως, τα δρώμενα αυτά λειτουργούν ως παράγοντας συνοχής στην κοινότητα υπογραμμίζοντας κοινές εθιμικές παραδόσεις. Είναι χαρακτηριστική και η εκδοχή του γυναικείου καρνάβαλου, η γνωστή «της μαμής η μέρα», που εξακολουθεί να γιορτάζεται σε χωριά της βόρειας Ελλάδας.
- Αντιστοίχως στις μιμητικές πράξεις εντάσσονται και τα φαλλικά δρώμενα με το ιδιαίζοντως τολμηρό περιεχόμενο και τον ακατάσχετο σεξισμό. Κάποτε εμπεριέχονται και μορφές παντομίμας, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τον παραδοσιακό «χορό της τράτας» στα Μέγαρα της Αττικής.

Φανοί της αποκριάς στην Κοζάνη

Κι άντρας πάλιν στ' αργαστήρι
μι κρουμύδι κι ψουμουτύρι.
Κι του βράδυ πάλιν σπίτι
βρίσκει τη φουτιά σβησμένη
κι τ' γυναίκα τ' μεθυσμένη.
«Τι έχς μωρή καλή γυναίκα
πο' τρούγεις για πέντε δέκα;»
«Ώχου άντρα μ' δεν μπορώ
είχιν του κρασί νιρό κι
άμα θέλεις να μι γιάννεις
στου κρασί νιρό μή βάνεις
Έλα μάστου στου λαγήνι
κι όσου πιά κι όσ' απομείνει.»

Εκστατικές πράξεις

- Συμπεριλαμβάνονται:
 - τα ρουσάλια (κάποτε στις απαρχές της άνοιξης ή και υστερότερα)
 - ακροβατικοί χοροί, όπως είναι π.χ τα δρώμενα των «αλογανθρώπων»
 - έθιμα όπως αυτό της «τζαμάλας» αλλά και λιτανείες με λατρευτικές πομπές σαν την «περπερούνα»
 - τα αναστενάρια· ετυμολογικά η λέξη παραμένει αβέβαιη.
Η επικρατέστερη εκδοχή σχετίζεται με ένα χωρίο του Νικήτα Χωνιάτη (12^{ος} αιώνας), όπου οι δαιμονόληπτοι αποκαλούνται «άσθενάρια» ή και «ψυχάρια». Ο Γεώργιος Βιζυηνός αναζητά την προέλευση στο προφανές ρήμα «αναστενάζω». Πάντως εν κατακλείδι τιμώνται και κατευνάζονται οι ψυχές των νεκρών, προκειμένου να προστατευτούν από τις επιβλαβείς δυνάμεις του κακού.

Έθιμο της καμήλας ή τζαμάλας

Αναστενάρια

5. Υλοποίηση – Διδακτικές παρεμβάσεις

- Εφαρμόζοντας το άτυπο «συμβόλαιο μάθησης» οι εκπαιδευόμενοι σε συμφωνία με το διδάσκοντα επέλεξαν να χωριστούν σε ομάδες διερεύνησης. Οι εργασίες τους παρουσιάστηκαν δια ζώσης και κατατέθηκαν σε ηλεκτρονική μορφή εντός προκαθορισμένου χρονοδιαγράμματος.
- Αποφασίστηκε να ερευνηθούν τα λαϊκά δράματα που εξακολουθούν να αναβιώνουν στο Ρουμλούκι της Ημαθίας και την ευρύτερη περιφέρεια της Νάουσας. Επίσης εξετάστηκαν οι αποκριάτικες εκδηλώσεις της Κοζάνης (φανοί) καθώς και εθιμικές πομπές στο ορεινό συγκρότημα των Περίων, τις κοινότητες των Βλάχων, των Θρακιωτών και των Ελλήνων του Εύξεινου Πόντου.

Περπερούνα

Χοιροσφάγια ή
Γουρουνοχαρά

Χορός της τράτας,
Μέγαρα, αρχές 20^{ου} αιώνα

- Δόθηκε προτεραιότητα στη βιωματική μάθηση. Αρκετοί μαθητές μετέφεραν ακέραιη την εμπειρία τους από λαϊκά δρώμενα που τελούνται αδιάλειπτα κάθε χρόνο στον τόπο καταγωγής τους.
- Μελετήθηκε συστηματικά το ιδιότυπο νεοελληνικό είδος της θεατρικής ηθογραφίας που συνιστά το κωμειδύλιο. Έργα, όπως η «Γκόλφω» του Σπυρίδωνα Περεσιάδη ή «Η τύχη της Μαρούλας» και «Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας» του Δημήτριου Κορομηλά μεταβιβάζουν αυτούσιο το κλίμα εποχής και αντανακλούν όψεις της καθημερινότητας σε παραδοσιακές κοινωνίες. Συνάπτονται ιστορικά με τα πρώιμα στάδια διαμόρφωσης του εθνικού κράτους. Αδιάπτωτο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κινηματογραφική τους διασκευή.

Η «Γκόλφω» του Σπυρίδωνα Περεισιάδη στην κινηματογραφική της μεταφορά του 1955 σε σκηνοθεσία του Ορέστη Λάσκου με πρωταγωνίστρια την Αντιγόνη Βαλάκου

- Υπήρξαν δύο κατατοπιστικές εισηγήσεις για έθιμα με χαρακτήρα πομπής (γουρουνοχαρά και κουρμπάνι) που επιβιώνουν στις ορεινές κοινότητες Φυτειά και Αρκοχώρι της Ημαθίας.
- Οι μαθητές παρακολούθησαν την εκπομπή της ΕΤ3 «Ελλήνων δρώμενα» σε επιμέλεια του Γιώργη Μελίκη με θέμα τη λαϊκή παράδοση της Βέροιας.
- Τέλος, πραγματοποιήθηκε ενημερωτική επίσκεψη και ξενάγηση των μαθητών στο Βλαχογιάννειο Μουσείο της Βέροιας. Τα εκθέματά αποτυπώνουν με ευκρίνεια την πολυκύμαντη ιστορία της Βέροιας, ιδίως κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών Πολέμων.

Εκπαιδευτική επίσκεψη και ξενάγηση της ομάδας εργασίας
στο Βλαχογιάννειο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα
Βέροια – Μάρτιος 2013

6. Συμπεράσματα

- Μεθοδολογικά εφαρμόστηκαν:
 1. οι αρχές του project ως ψυχοκοινωνικού παιδαγωγικού μοντέλου μάθησης
 2. ο «καταιγισμός ιδεών»
 3. η στρατηγική της κατευθυνόμενης διερεύνησης
 4. η διαλογική διδασκαλία και συνεχής ανατροφοδότησή της
- Ως εποπτικό και ερευνητικό υλικό αξιοποιήθηκαν:
 1. τα φύλλα εργασίας
 2. το διαδίκτυο
 3. η φωτογράφιση
 4. οι ηλεκτρονικές παρουσιάσεις και οι προβολές με projector στο χώρο της σχολικής βιβλιοθήκης

- Οι εκπαιδευόμενοι:
 1. εμβάθυναν στη σημασία του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού
 2. ενίσχυσαν τις γνωστικές τους υποδομές
 3. ασκήθηκαν στην εφαρμογή συλλογικών δράσεων
 4. αυτενέργησαν αλλά και έλαβαν πρωτοβουλίες
 5. σε επίπεδο μεταγνωστικό προέβησαν σε επαρκή αυτοαξιολόγηση
- Η παρούσα εισήγηση ως τελικό παράγωγο προϊόν έχει αναρτηθεί στο διαδικτυακό ιστότοπο του διδάσκοντα. Συνεπώς θα είναι προσβάσιμη σε κάθε ενδιαφερόμενο.

